

Надія Баранік
*Науковий керівник:
к.і.н., доц. Голобородько В.М.*

СОБОР СВЯТОЇ СОФІЇ – НАЙВИЩЕ ДОСЯГНЕННЯ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В історії світової культури візантійська цивілізація посідає чільне місце. По-перше, вона була логічним та історичним продовженням греко-римської античності; по-друге, Візантія репрезентувала протягом усього існування своєрідний синтез західних і східних духовних начал; по-третє, справила великий, подеколи вирішальний вплив на цивілізації Південної і Східної Європи (візантійський вплив на формування і розвиток культури Греції, Сербії, Македонії, Чорногорії, Боснії, Албанії, Болгарії, Румунії, Білорусі, України, Росії, Грузії, Вірменії незаперечний); по-четверте, Візантія – це одноосібний і самоцінний тип культури, незважаючи на пережитий нею вплив сирійців, арабів, коптів, маврів, германців, слов'ян, персів, тюрків, вірмен, грузинів та інших народів, що пояснюється багатонаціональним характером візантійської держави.

Економічний і політичний занепад Римської імперії III-IV століть християнської доби призвів до культурного (і зокрема художнього) знеособлення включених до її складу народів, з котрих деякі славні великим культурним минулим. Елліністичне мистецтво, що не мало внутрішньої єдності навіть у добу свого найбільшого розквіту, розпалося на кілька своєрідних місцевих художніх шкіл: коптську (Єгипет), сасанідську (Персія), сирійську тощо. Відбувся, нарешті, поділ на грецький Схід і латинський Захід. Мистецтво грецького Сходу в історичній літературі має назву «візантійське». Спільність елліністичних основ у стилістиці і спільність християнської ідеології зумовили значну схожість у сюжетах, формах і технічних прийомах окремих гілок середньовічного мистецтва.

Найвище досягнення римсько-елліністичного мистецтва – храм Святої Софії (532 – 537 рр.) – величезна і водночас глибоко цілісна споруда, найбільш значна пам'ятка візантійської архітектури [1, с.112].

Головний собор столиці Візантійської імперії, що замінив первісну базиліку, зведена за часів імператора Костянтина, будували майстри Анфимій із Трал і Ісідор з Мілета. Ісідор і Анфимій були не тільки чудовими зодчими, але ще й видатними вченими свого часу. Софійський собор у Константинополі будувався як головний храм імперії, що опиралася на релігійні догмати християнської ідеології. Імператор виявляв собою дану богом владу, а столиця імперії виражала цю владу матеріально.

Собор виявляв нерозривний зв'язок неба й землі – божественної і мирської влади, зведеної до єдиної точки підкупольного простору [4, с.161].

Богослужіння в Софії демонструвало основну рису візантійського богослужіння – виставу, що складає також і основу архітектурної композиції собору. Візантійське богослужіння являло собою символічне зображення в драматичній формі подій Священного Писання. Візантійці називали церкву «безтілесним і духовним театром». Це положення визначило функціональну основу собору. Для християнських ритуалів і церемоній необхідно було створити споруду, що володіє великим вільним центральним простором і вмщує величезну кількість глядачів [3, с.13]. Центральна частина собору представляла землю, на якій відбувалися зображувані події. Вівтар символізував небесне царство. Між землею й небом здійснювалося постійне спілкування, однак вівтар повинен був бути відділений від глядачів невисокою перешкодою, що приховувала небесний світ. Від східних купольних базилік зодчі Софії перейняли загальне просторове рішення – короткий неф, з куполом у середині, і хори, які дозволяли набагато збільшити місткість бічних нефів, призначених для глядачів. Основу конструкції становлять потужні підкупольні стовпи та колони між якими розміщено зовнішні стіни будинку. З ними співвіднесено систему купольних покриттів. Верховенство купола підкреслено просторовим ритмом. Напівкуполи продовжують ритм наростання простору інтер'єра від бічних нефів до центрального. Не менш значна роль напівкуполів храму й у конструктивному відношенні. Величезний купол його створює дуже сильний розпір. У південному й північному напрямках розпір погашається потужними стовпами, по два з кожного боку, що несуть разом з підкупольними стовпами арки й зводи, що перекривають бічні нефи. В східному й західному напрямках розпір погашається напівкуполами. У Софії центральний простір інтер'єра легкий, повітряний, динамічний. Ажурні колонади пов'язують його з усіма сусідніми приміщеннями. Простір з усіх боків наростає в напрямку до купола, що вінчає. Купол виникає і начебто будується в часі на очах у глядача; він поступово розвивається з напівкуполів. Останні охоплюють собою тільки частину інтер'єра, в той час як купол замикає зверху весь інтер'єр у цілому. Струмливе світло, що рясно ллється в інтер'єр з сорока підкупольних вікон і полегшує тонкі простінки між вікнами, робить їх практично невидимими й тим відриває купол від маси стіни. Філософський зміст цього світла – перенесення в християнство пізньюантичної неоплатонічної ідеї еманации світу – бога – світла в земну матерію [3, с.14].

Внутрішній простір собору скомпонований за принципом масштабної співвідпорядкованості й контрасту. Величезний центральний простір Софії і на багато більш низькі й тісні, розділені на два яруси, бічні нефи, композиційно протиставлені один одному. Разом з тим вони доповнюють один одного й, сполучаючись, утворюють єдиний

архітектурний образ Софії Константинопольської. Інтер'єр головної частини споруди має гігантські розміри й чітко окреслену просторову форму. На противагу бічним нефам, простір середнього нефа чітко окреслений його оболонкою, що охоплює стіни й зводи. Основна структура ясно позначена вертикальними лініями, що переходять у лінії арок і окружність купольного кільця. Павло Сіленціарій, сучасник Юстиніана I, образно говорив, що купол Софії парить у повітрі, начебто він підвішений на ланцюзі до неба [2, с.117]. Архітектура Софії ефектна при сприйнятті її в процесі руху всередині споруди. Її архітектурна форма побудована як функція руху людини. Взаємозв'язок трьох нефів Софії базується на тому, що головні точки зору на інтер'єр відкриваються з бічних нефів, призначених для глядачів, присутніх при богослужбних церемоніях. У результаті руху інтер'єрами бічних нефів усі форми безупинно вступають у нові сполучення один з одним.

Отже, Собор Святої Софії був задуманий як найкрасивіша споруда із усіх коли-небудь, що споруджувалися. Він повинен був стати головною церквою великої Візантійської імперії. Собор не тільки був кращим з пам'ятників візантійської культури, але і відігравав визначальну роль у розвитку політичних відносин між Візантією й іншими країнами. Він являє собою неперевершений витвір архітектурного мистецтва та будівельної техніки. Незвичайною, небувалою сміливістю своїх конструкцій, грандіозними розмірами і пишнотою обробки храм затьмарив все, що було створено в області будівництва до нього. Православні храми на Русі і в інших слов'янських країнах будувались за зразком храму Святої Софії в Константинополі.

Список використаних джерел:

1. Балух В.О., Коцур В.П. Історія середніх віків. – Том 1.– Чернівці: Наші книги, 2010. – 496 с.
2. Васильев А. А. История Византийской империи. – Т. 1: Время до крестовых походов (до 1081 года). – С. 155-156.
3. Вдовицька О.В. Архітектура й мистецтво східного середньовіччя: Візантія, Київська Русь, арабські країни: навч. посібник / О. В. Вдовицька; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. –Х.: ХНАМГ, 2010. – 135с.
4. Левченко М.В. История Византии: краткий очерк / М. В. Левченко. – М.; Л : ОГИЗ, 1940. – 261с.